

УДК 35.01:352/354

В. П. ПИСАРЕНКО

КЛАСИФІКАЦІЯ ТА СКЛАДОВІ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКУМЕНТІВ

Проведено аналіз складових електронного документу та їх класифікацію. Визначено можливості використання електронного документа як аналога звичайного паперового документа, що може використовуватися як традиційний документ та виконувати всі функції паперового документа у роботі органів державного управління.

Ключові слова: електронний документ, класифікація, ознаки, бази даних, носій інформації.

It has been analyzed main components of electronic document and their classification. It is determined the possibilities of the use of the electronic records as a prototype of the usual paper-based document, which can be used as a traditional document and perform all functions of a paper-based document in the government.

Key words: electronic document, classification, data carrier, peculiarities, indication, database.

Звернення до класифікації електронних документів у дослідженні зумовлено необхідністю встановлення положення електронних документів у загальному документальному масиві органів державної влади. Дослідження питань класифікації електронних документів спрямоване на встановлення особливостей різних груп документів, створення основ класифікації електронних документів для організації роботи з цими документами.

Аналізу складових електронного документу та їх класифікації приділялась значна увага зарубіжними та вітчизняними ученими: Д. Бірменом, К. Тібодо, І. Бачило, К. Гельманом-Виноградовим, М. Єремченко, В. Ларіним, К. Мітяєвим, А. Мірошниченко, В. Тихоновим, А. Чуковенковим.

При проведенні класифікації документів одним з основних є питання про вибір і систематизації ознак класифікації. К. Мітяєв писав, що “це питання (вибору ознак класифікації) не можна розглядати лише як методичну або технічну задачу. Від того, які ознаки покладені в основу класифікації, залежить глибина пізнання і використання документів” [13, с. 119].

Існують різні підходи до виділення основних ознак класифікації документів та їх систематизації. Поширеним є розподіл ознак на змістовні і формальні. Змістова класифікація будується з урахуванням змісту інформації документів. Класифікація за формальними або за власними ознаками документів ґрунтується на їх функції, розмірах, об’ємі. При класифікації традиційних документів, виходячи із завдань побудови уніфікованих систем документації, в якості основної зазвичай розглядається ознака “функція

документа”. Для класифікації традиційних документів також використовується комплекс інших ознак, вибір яких визначається практичними потребами.

Мета статті – проаналізувати класифікацію та складові електронних документів що використовуються в діяльності органів державного управління.

Питання класифікації інформації досить вивчені. Існуючі класифікації пов’язані, перш за все, з громадськими функціями, в нашому випадку з функціями управління, реалізацію яких забезпечує інформація. Досвід класифікації традиційних документів можна застосувати при дослідженні машиночитаних документів (МЧД), також як досвід класифікації МЧД можна застосувати при дослідженні електронних документів (ЕД), але є різновиди, пов’язані з тим, що це різні види документів, які мають власну специфіку, яка впливає, в тому числі на можливі ознаки класифікації документів і цілі класифікації.

А. Мірошниченко класифікує документи залежно від приналежності до їх функціональної чи забезпечуючої частини, а в межах цих комплексів – за етапами розробки, змістом робіт, видами документів і термінами їх зберігання. Машиночитані документи, крім того, поділяються, виходячи з характеру їх носіїв, на паперові та магнітні. Документи на паперових магнітних носіях (перфокартах, перфострічках) класифікуються залежно від їх призначення, місця створення і характеру використання в технологічному процесі обробки даних. Документи на магнітних носіях поділяються на вхідні, внутрішні та вихідні [12].

Детальна класифікація МЧД запропонована в роботі К. Гельмана-Виноградова “Машиночитані документи в СРСР”, яка, на його думку, складається з декількох частин. В основу “природної, змістовної” класифікації покладено приналежність машиночитаних документів до тих чи інших систем управління. Подальший розподіл документів у складі кожної систем управління, в тому числі і державного, здійснюється за її функціональними підсистемами. Крім того, передбачено поділ за завданнями, що вирішуються в системі управління. При класифікації МЧД за ступенем оригінальності або можливості копіювання по відношенню до традиційних документів виділяються: МЧД-копії традиційних документів; первинні МЧД; похідні МЧД. В якості необхідного об’єкта класифікації МЧД висувається їх поділ за ознакою наявності даних, які доступні для безпосереднього сприйняття їх людиною. Завершується класифікація поділу машиночитаних документів відповідно до властивостей їх носіїв. З цією метою пропонується заснована на 18 ознаках “багатоаспектна класифікація машинних носіїв запису”, що дозволяє відобразити широкий діапазон їх властивостей [8].

А. Чуковенков при визначенні ознак можливої класифікації пропонує виділити дві групи ознак: що характеризують документ як єдине ціле і відображають такі властивості МЧД як носій або інформація [16, с. 53–73].

Питання класифікації ЕД вивчені в значно меншій мірі, ніж питання класифікації МЧД. При цьому багато дослідників підкреслюють відміну ЕД від МЧД, а отже, неможливість прямого використання класифікацій МЧД при дослідженні ЕД.

В. Єремченко пропонує систематизацію груп електронних документів наступним чином:

- електронні копії, що виникають у процесі створення документів на паперових носіях, що не мають юридичної сили;
- бази даних, що містять інформацію, відображену в документах на паперових носіях, не пов'язані з документами постійного зберігання;
- бази даних, засновані на нормативних актах та інших управлінських документах, які свідомо підлягають прийому на постійне зберігання на паперовому носії;
- бази даних, що акумулюють інформацію різних видів документації на паперовому носії;
- бази даних, що містять цінну інформацію, не повторювану в документах на паперових носіях [9, с. 31–33].

В. Тихонов виявляє кілька сучасних підходів до проблеми класифікації електронних документів та пропонує власний комплексний підхід – класифікацію електронних документів відповідно до таких компонентів: змісту, контексту, носію інформації та метаданих [14, с. 48–56].

І. Бачило пише з цього приводу, що можна класифікувати ЕД на види за їх цільовою ознакою:

- як спосіб зберігання традиційного документа в електронній формі при ідентифікації ідентичності первинного документа;
- як документ первинний, створений в електронній системі, що включається в інформаційно-комунікаційну систему без паперової форми;
- як спосіб безпосереднього інформування користувача: дисплей, файл, телевізійні картотеки, електронне видання;
- як засіб вираження волі учасника електронної форми правовідносин - юридично значущий факт, правовий акт, засіб транспортування волевиявлення при угодах, обміну науковою інформацією [6, с. 13].

Таким чином, розглянуті вище класифікаційні схеми, пов'язані з МЧД, ДМН неможливо безпосередньо застосовувати при аналізі ЕД в силу нерівнозначності цих об'єктів класифікації, але разом з тим можливе застосування деяких класифікаційних ознак МЧД для ЕД у зв'язку з наявністю у них ряду загальних характеристик, орієнтованість на автоматизовану обробку, специфічні носії інформації.

Серед законодавчих актів з питань інформатизації суспільства чільне місце займають Закони України “Про інформацію” [1], “Про захист інформації в автоматизованих системах” [2], “Про внесення змін до Закону України “Про захист інформації в автоматизованих системах” [3], “Про Концепцію Національної програми інформатизації” [4], “Про Національну програму інформатизації” [5].

У названих законах сформульовані і визначені мета і способи фіксації інформації, які матеріалізуються у вигляді документа. Суть і зміст того, що є “передбачена законом матеріальна форма”, не розшифровується і не пояснюється. Щоб ця форма запрацювала як електронний документ, необхідно

спочатку розглянути використання паперового документа в звичних для нього умовах практики, що склалася, а потім екстраполювати на електронний.

Для зручності користування електронним документом доцільно розділити одну від одної дві його частини – системну та ту, яка відноситься безпосередньо до користувача. У паперовому документообігу історично виділена та мінімальна частина, яка вимагає безпосередньої участі особи, що підписує документ. Це текст документа, власний підпис; попередня реєстрація свого підпису.

Позначені складові зберігаються і в електронному документі. Питання визначення складу компонентів електронних документів є одними з найбільш істотних для документознавства. Традиційне співвідношення носія та інформації, властиве паперовому документу, порушується у випадку з ЕД. Наприклад, М. Ларін відзначає, що "... електронні документи не прив'язані жорстко до певного носія інформації, як це було раніше з папером, вони можуть бути зафіксовані на різних типах носіїв" [11, с. 97].

В. Копилов поділяє жорсткі носії інформації (папір, мікроносії тощо) і віртуальні (дискети з перезаписом, пам'ять ЕОМ, електромагнітні коливання) на тій підставі, що інформацію до віртуальних носіїв не можна прив'язати жорстко, вона по них як би ковзає [10, с. 4].

Питання визначення складу компонентів ЕД значною мірою опрацьовані зарубіжними фахівцями. Так, Кеннет Тібодо, наприклад, виділяє три структурних компонента ЕД:

- зміст – інформація, що міститься в документі;
- структура – спосіб організації змісту документа – вид документа, розміщення і композиція його частин, спосіб кодування;
- контекст – зв'язок між документом та іншими матеріалами [15, с. 5].

Девід Бірмен пропонує інкорпорувати до складу ЕД так звані метадані як необхідну умову для підтримання їх доказової сили і довготривалого зберігання [7, с. 99–111].

Міжнародний стандарт ISO 15489-1103 також виділяє в якості обов'язкового елемента документа метадані, що містять структуру документа, формат і взаємини складових документа; діловий контекст, при яких документ був створений, отриманий або використаний; посилання між документами [17].

Таким чином, ЕД являє собою нерозривну єдність трьох елементів: змісту, реквізитів і носія. Крім того, необхідно враховувати, що для створення і відтворення ЕД необхідні спеціальні програмні та технічні засоби, які необхідно розглядати в безпосередньому зв'язку з ЕД.

Представлений аналіз показав, що у сфері електронного документування в органах державної влади електронний документ є аналогом звичайного паперового документа, може використовуватися, як традиційний документ та виконувати усі функції паперового документа, що дозволяє говорити про нього, як про юридично значимий аналог документа, складеного на папері.

Література:

1. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII // ВВР України. – 1992. – № 48. – Ст. 650. – (із змін. і допов.).
2. Про захист інформації в автоматизованих системах : Закон України від 5 липня 1994 р. № 80/94-ВР // ВВР України. – 1994. – № 31. – Ст. 286.
3. Про внесення змін до Закону України “Про захист інформації в автоматизованих системах” : Закон України від 31 травня 2005 р. № 2594-IV // ВВР України. – 2005. – № 26. – С. 1087. – Ст. 347.
4. Про Концепцію Національної програми інформатизації : Закон України від 4 лютого 1998 р. № 75/98-ВР // ВВР України. – 1998. – № 27. – Ст. 182.
5. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 4 лютого 1998 р. № 74/98-ВР // ВВР України. – 1998. – № 27. – Ст. 181.
6. *Бачило И. Л.* Правовые вопросы документирования в условиях информатизации // И. Л. Бачило // Делопроизводство. – 1998. – № 2. – С. 13.
7. *Бирмен Дэвид.* Виртуальный архив – архив будущего / Дэвид Бирмен // Вестник архивиста. 1996. – № 6136. – С. 99–111.
8. *Гельман-Виноградов К. Б.* Машиночитаемые документы в СССР. Вып. 1 Области применения. Классификация : учеб. / К. Б. Гельман-Виноградов ; МГИАИ. – М., 1980. – 85 с.
9. *Еремченко В. А.* О проблеме электронных документов / В. А. Еремченко // Секретарское дело. – 2001. – № 3. – С. 31–33.
10. *Копылов В. А.* К вопросу об информационной собственности / В. А. Копылов // ВИНТИ. – М., 1998. – № 3. – С. 4. – (Серия 1 “Организация и методика информационной работы”).
11. *Ларин М. В.* Управление документацией в организациях / М. В. Ларин. – М. : Научная книга, 2002. – С. 97.
12. *Мирошниченко А. В.* О классификации и экспертизе ценности документов АСУ / А. В. Мирошниченко // Советские архивы. – 1979. – № 6.
13. *Митяев К. Г.* К методологии классификации и экспертизы документов / К. Г. Митяев // Тр. МГИАИ. – М., 1967. – Т. 25. – С. 119.
14. *Тихонов В. И.* Сущностные характеристики, состав и классификация электронных документов / В. И. Тихонов // Делопроизводство. – 1999. – № 2. – С. 48–56.
15. *Тибодо К.* Границы и трансформации: объектно-ориентированная стратегия в области хранения электронных документов / К. Тибодо // Proceedings of the DLM-Forum on Electronic Records ; пер. с англ. Н. Е. Зверевой, 2005. – С. 5.
16. *Чуковенков А. Ю.* Машиночитаемые документы: определение понятия и выбор признаков классификации / А. Ю. Чуковенков // Документирование управленческой деятельности : сб. науч. тр. / ВНИИДАД. – М., 1986. – С. 53–73.
17. ISO 15489-1:2001 Information and documentation – Records management – Part 1: General.